

ДА БЪДЕШ ИЛИ ДА НЕ БЪДЕШ...ГРАЖДАНИН

Опитът на Гражданското образование във Франция и в Европа

Всеки има право на образование - право не на какво да е, а на непрекъснато усъвършенстващо се и все по-пълно образование, достойно да посрещне предизвикателствата на сложния информационен XXI век, където обществата трябва да станат общества, основани на знанието. Следователно образователните реформи не са нещо самоцелно, а крайно необходимо, защото, както информацията остарява, така се пренареждат приоритетите и ориентациите в училище. Но ако за физиката, биологията или другите предмети в средното училище посоката на усъвършенстване е ясна - да включат най-новите открития и въпроси от съответните науки (например биоетиката за биологията), дали е толкова ясно днес, че ученикът не е просто ходеща информационна банка, а личност и бъдещ гражданин на републиката и Европейския съюз? В този ред на мисли училището има задължението да го подготви и да го възпита като морален, социално отговорен човек, знаещ своите права и своите задължения. Да разбира какво е демокрация, да знае какво е устройството на образователните институции и държавата, съда, да знае пред кого може да депозира мненията си, да знае, най-общо, и че има право на мнение, да знае как се гласува, кои са ценностите на образованието и какво трябва да спазва в училище, как да се готви за живота в обществото. Или някои от тези неща ученикът “улавя” в крачка от медии, родители, неправителствени организации, стихийни протести, коментари на улицата? А отговорът на този въпрос е пределно ясен: образовани и подготвени граждани няма да има, както няма да има и рационално мислещо (а не стихийно) гражданско общество, докато в образователната система на средното училище липсва ПРЕДМЕТЪТ ГРАЖДАНСКО ОБРАЗОВАНИЕ. В повечето от развитите страни такъв предмет отдавна съществува. Знае се, че спецификата му е достатъчно важна, за да бъде “разтваряна” в други предмети като етика, история, философия или “свят и личност”.

Изучаването на съществуващия опит е несъмнената първа стъпка, още повече, че Европейският съюз изисква все по-хармонизирано знание от своите граждани, което се включва в словосъчетанието “формиране на гражданственост”.

Гражданското образование (éducation civique) е добре развито във Франция - светска страна с доказани демократични традиции и около два десетина годишен опит в критичното осмисляне на предмета и знанията, които трябва да се преподават.

През 2000 – 2001 учебна година във *френската образователна система се въвежда нова задължителна учебна програма по Гражданско, юридическо и социално образование в гимназиите*. В официалния бюлетин на Министерството на народната просвета и на Министерството на науката от м. август 2000 г. се посочва, че това е основен елемент от Наредбата за обновяване на гимназиите и учебното съдържание във всеки от трите класа - втори, първи и терминал (т.е. 10., 11., 12. клас) на общообразователните, технологическите и професионалните гимназии.

Тази иновация се базира на *общи принципи*, които очертават смисъла на “формирането на гражданственост” в училищната система. Тя е в унисон и с една от “основните цели на френската образователна система – формирането на гражданина.” Подчертава се, че със завършването на гимназията учениците достигат и своята гражданска зрелост и трябва да решат дали да упражнят своето право да участват в избори. Това се определя като една

символична реалност, не само като факт в живота на младия човек, но като част от формирането на неговото гражданско съзнание, което има много други измерения, за които трябва да го подготви Гражданското, юридическото и социалното образование в училище.

На гражданско образование не трябва просто да се гледа само като на нещо, което се преподава, а като на нещо, което учениците следва да усвоят с активно включване в събиране на документи, да участват в “добиването на знанията”, в изследването – лично и колективно.

Важен *принцип* на гражданското, юридическото и социалното образование е застъпването му в училище в технологичен вариант – “така, както се учи един занаят” - придобиване на сбор от знания и умения и чрез практикуване. Целта е “чрез този процес да се формира един зрял гражданин, свободен, активен, ангажиран с обществените проблеми “.

Основният замисъл на Наредбата е чрез промените в съдържанието и методите да се изгради “един истински граждански морал”, което означава формиране на уважение към другите хора до степен, която позволява “да знаем да живеем заедно”; изграждане на умения, необходими за целия социален живот; готовност за обсъждане и участие в колективните въпроси и дела; гражданско измерение на всяка дейност. Друг съществен *принцип* на реформата е осигуряването на *приемственост* между гражданското образование от колежа /прогимназиалния етап/ и лицеза /гимназията/. То следва да израства, да се развива, да подготвя учениците за едно ново бъдеще, “създавайки солидна основа в институционално отношение за формирането на личната инициатива и размишления”. В резултат на обсъждания и дискусии през 1998 г. относно *методите за формирането на гражданско съзнание и поведение* на учениците от гимназиите, образователните експерти подчертават водещата роля на “аргументирания дебат”, както и използването на допълнителни рационални педагогически прийоми. Той се определя като особено плодотворен метод, защото позволява ”обединяването на познания по различни учебни предмети: история, философия, литература, биология, география, икономически и социални науки, физика, физическо възпитание...” Като важно изискване се посочва добрата предварителна подготовка на дискусиите и базирането им на рационални аргументи, а не на предварителни решения. Това означава дебатите да почиват върху досиета /набор от документи/, предварително подготвени от учениците, консултирани от техните преподаватели. В работата по подготовката на “папката с документи” се включва: изследване, редактиране, представяне или уточняване на противоречиви изрази от страна на учениците, предварително поели съответната отговорност; редактиране на отчет и съставяне на заключения.

При това се съблюдава основния морален принцип на гражданското образование – уважението към другия, към чуждото мнение *и* следователно “недопускане на никаква форма на интелектуална диктатура, или на вземане на идеологическо решение”. Основната цел на тези дебати е да се научат учениците да слушат и да дискутират аргументите на другия, с което “признават неговата идентичност”.

По документните досиета може да се съди върху какво се изгражда дебата, както и за напредъка на ученика. Те могат да бъдат в различни форми: представяне на базисни текстове или на текстове от закон; избор на статия от пресата; изследване или създаване на фотографски документи, звукови или видео записи. Няколко примера се включват в програмата на всеки клас, без да имат ограничителен характер. Акцентува се на педагогическата свобода на преподавателите. На тази свобода се залага и при подбора на методи и подходи за мотивиране на учениците да изучават юридическите и институционални

правила. За реализирането на общите принципи на промените в обучението по гражданско образование от съществено значение е осигуряването на достатъчен брой часове – **хорариум**, който “ще позволи адаптирането към новите педагогически методи, необходимия ритъм за подготовката и проследяването на досиетата, така че максимум ученици да присъстват и участват в дебатите”/с.6 от Наредбата/. Оптималният брой часове, който се предлага е осем двойки месечно, т.е. 16 часа месечно /4 седмици по четири часа/. Това е “най-желателният вариант” като при недостиг на часове, крайната възможност е намаляването им наполовина т.е. 8 часа месечно /4 двойки по два часа/. Ръководителите на учебните заведения носят основна отговорност за реализирането на тези часове, като привличат достатъчно компетентни преподаватели, а така също и външни лектори.

Ето и темите, които са залегнали в учебния материал във френските учебници по гражданско образование в гимназиалния курс:

□ *Животът в училище. Как е структурирано средното образование, какви са правата и отговорностите на всички. Вътрешният правилник, осигуряващ климат на доверие.*

□ *Да се учим да живеем заедно. Ценностите: уважение към другите и различните, толерантността, сигурността - дело на всички. Преодоляване на насилието*

□ *Как ученикът се учи да мисли и действа самостоятелно, да бъде отговорен; как да участва в образователни проекти, клубове по интереси и асоциации. Какво включва правото на образование. Свободата на мнение и изразяване - основно право на ученика. Как учениците участват в социалния живот.*

□ *Всеобщата декларация на ООН за правата на човека. Конвенция на ООН за правата на детето. Организация и цели на ЮНЕСКО и УНИЦЕФ. Европейска конвенция за правата на човека.*

□ *Принципи и ценности на демокрацията. Свободите на гражданина. Гласуването - право или задължение? Избор ли е да бъдеш гражданин? Достойнството на личността. Правото на идентичност, гражданство и националност.*

□ *Опазването и грижата за околната среда и културното наследство на човечеството.*

□ *Ролята на държавата и общините за развитието на образованието. Ролята на медиите и гражданското общество; могат ли медиите да манипулират? Какво могат неправителствените организации (НПО)?*

□ *Глобализацията на съвременния свят - какви са тенденциите?*

□ *Икономически и социални права на гражданите; Синдикалното право; обществената сигурност. Какви са индивидуалните и какви - колективните свободи? Кои са основните граждански задължения? Какви са формите на гражданска активност? Какъв е редът за петиции, протест и сезиране?*

□ *Европа на гражданите. Младите и Европа. Бъдещето на европейската наука - Европа в космоса. Европейският човек. Европа и останалия свят.*

Обучението по гражданско образование във Франция е част от стратегията за развитие на Европейския съюз, приета в Лисабон през март 2000 г. - стратегия, която очертава новата роля в света на разширения Европейски съюз през 21. век. ЕС има нова стратегическа цел: “за да подобри качеството на живота на своите граждани и околната среда до 2010 г., Европейският съюз трябва да се превърне в най-конкурентоспособната и динамична икономика на знанието в света, способна на устойчив икономически растеж, с повече и по-

добри работни места и по-добра социална интеграция”. За постигането на амбициозните цели, заложи в Лисабонската стратегия, държавните ръководители искат “не само радикална промяна на европейската икономика, но и сериозна програма за модернизация на образователните системи и системите на социално осигуряване”. През 2002 г., държавните ръководители декларират, че “през 2010 г. Европа трябва да бъде лидер по отношение на качеството на своите системи за образование и обучение”. Три са основните цели приети от министрите на образованието в полза на гражданите на ЕС.:

- Повишаване на качеството и ефективността на системите за образование и обучение в ЕС;
- Осигуряване на достъп на всички граждани на ЕС до образование и обучение;
- Отваряне на образователната към другите световни системи.

Набелязани са 13 специфични цели за различните видове и нива на образование, които да превърнат обучението през целия живот в реалност. Най-общо, според тези цели образователните системи трябва да се усъвършенстват в различните си елементи: обучението на преподавателите; основни умения; използване на ИКТ в обучението; ефективност на инвестициите в образованието; езиково обучение; професионално ориентиране и продължаващо обучение; гъвкавост на системите, която да позволява достъп на всички европейци до образование, мобилност, гражданско образование и др.

На 29 юни 2010 г. Международната асоциация за оценяване на образователните постижения (International Association for the Evaluation of Educational Achievement, IEA) официално обявява резултатите от Международното изследване на гражданското образование (International Civic and Citizenship Education Study, ICCS).

Изследването има за цел да проучи до каква степен образователните системи в държавите, които участват в проекта, подготвят своите ученици за ролята им на самостоятелни и отговорни граждани и доколко общата концепция за гражданското образование, учебните програми и методите на преподаване, както и квалификацията на учителите съответстват на потребностите на съвременните общества и допринасят за постигането на целите на гражданското образование. Изследователската концепция се основава на разбирането, че за да изпълни ролята си на гражданин, младият човек трябва да притежава определени познания, умения, убеждения, нагласи, ценности, както и мотивация за активно гражданско поведение.

В България изследването се провежда от Центъра за контрол и оценка на качеството на образованието (ЦКОКО) към Министерството на образованието, младежта и науката (МОН). В него участват 3257 осмокласници и 1850 учители от 158 училища в страната.

Резултатите на учениците са представени в тристепенна скала със средна стойност за всички участници в изследването от 500 точки и стандартно отклонение 100 точки. С най-високи постижения са учениците от Финландия (576 точки), Дания (576 точки), Република Корея (565 точки) и Китайски Тайбей (559 точки). Почти половината от учениците от тези държави са с резултати на третото, най-високо, равнище, от скалата.

Средният резултат на българските осмокласници, които са участвали в изследването, е 466 точки при среден резултат за държавите от ICCS – 500 точки.

В изследването за страните от Европейския съюз има специален европейски модул. Средният резултат на българските ученици от Европейския модул е 496 точки, т.е. значително по-висок от общия им среден резултат от 466 точки и се доближава до средното за държавите от ICCS (500 точки).